

Capitolul XV

RATIUNEA CARE EXAMINEAZĂ LEGEA

(Rezumat general : Cum să se împace omul cu ideea că viața și cunoașterea sînt o amăgire ? El se încrede firesc în senzații, în percepții, în intelect — dar nu capătă certitudinea. Se trezește la conștiința de sine și invocă, mai puțin firesc, viața ei, biruințele ei asupra altora, nepieritorul din ea — și iarăși nu capătă certitudinea. Atunci face una din conștiința despre lume și conștiința de sine, și se ridică la rațiune : întii la rațiunea cunoscătoare, observînd legile lumii, legile gândirii și legile înserise în om, apoi la rațiunea activă, înfăptuind legea destinului, legea inimii sau legea virtuții, apoi încă o dată la rațiunea cunoscătoare, cu idealul artistului creator sau principiile înțelepciunii universale — și nici acum nu obține certitudinea. Dar a căpătat măcar ceva : dreptul de a spune că prin el, omul, se spune mai mult decît este el.)

După ce s-a prăbușit de fiecare dată pînă acum, încercînd să asalteze cerurile, omul tot nu se smerește : foarte bine, își spune el la capătul aventurilor rațiunii, dacă nu ajung eu pînă la adevăr și lege, sînt măcar sigur de un lucru, că am *criteriul* adevărului și legii. Totul trebuie să se înfățișeze la scaunul meu de judecată. — Este aproape ca în vorba lui Protagoras, anticul : „Omul e măsura tuturor lucrurilor, a celor ce sînt cum că sînt, a celor ce nu sînt cum că nu sînt“.

Cu o asemenea biruință fără prea multă glorie, cum vom vedea îndată, se vor încheia neobișnuitele trepte ale *conștiinței*. Sîntem exact la jumătatea cărții lui Hegel, unde ne putem opri, căci de aci încep întîmplările *spiritului*, adică începe altceva. Sînt și acestea neobișnuite ? Dar

pe ele cititorul le cunoștea bine și în ele se regăsește sau se va regăsi lesne singur. Sint experiențele sale de viață, de astă dată știute : experiența de familie, ca bărbat și femeie, frate și soră ; experiența de cetățean într-un stat ; legământul cu oamenii, credința, cultura, revoluția și înțelepciunea de după revoluție. Și dealtfel Hegel i le prezintă acum limpede, ca desfășurare a istoriei cunoscute.

În realitate întâmplările conștiinței se petreceau în *sinul* celor ale spiritului — care i le explică de fiecare dată — fără ca omul s-o știe. Omul nu-și aparține, ci întotdeauna trăiește și cunoaște în spiritul lumii din care face parte. El nu este așadar niciodată un eu fără noi, fără un spirit de dindărătul său. Dar întâmplările conștiinței s-au desfășurat și înlănțuit ca și cum conștiința și-ar aparține ; și de aceea erau neobișnuite. Căci neobișnuit nu este ca omul să fie altceva decît crede el că este ; neobișnuit e ca omul să-și aparțină.

În versiunea aceasta a omului care crede că-și aparține, adică a unui om abstras din realitatea spirituală în care se împlinesc, s-au înfățișat deci toate întâmplările conștiinței. Văzînd că nu-și obține certitudinea pe căile imediate ale conștiinței și conștiinței de sine, omul și-a spus că posedă rațiune și că deci el înțelege și dă socoteală de tot. Cît de adînc umană n-a devenit atunci rațiunea, cu cele nouă capitole ale ei din carte ! Căci fiecare ne închipuim a avea rațiune (a o avea, nu a fi rațiune, cum va spune Hegel în partea a doua), și atunci pătim ca aci : plecăm de la rațiunea care observă, rațiunea cunoașterii științifice, și sfîrșim, cu un lung ocol, tot la o rațiune ce observă, în speță la „rațiunea ce examinează legea“, după ce încercasem s-o prindem din lucruri, sau după ce ne închipuisem că o și avem, fericind lumea cu reformele, creațiile și principiile noastre.

Rațiunea care examinează legea ? Dar aceasta seamănă grozav cu ceva din lumea noastră de astăzi, în măsura în care și ea a putut crede că omul își aparține și că nu ține de o rînduială mai adîncă. Cumințită de răzvrătirea individualistă, rațiunea se mulțumește să fie organul universalității formale, adică al criteriilor de adevăr, nu al adevărului. E rațiunea goală, rațiunea logică. Pe atîta tot a rămas stăpîină conștiința, după cincisprezece de-

mersuri ale ei de a se înstăpîni asupra universului, și cu rațiunea goală obține ea acum suveranitatea „examinării“. Căci din toate certitudinile spre care năzuise, conștiința a rămas cu aceasta singură : controlul. S-ar putea să semene cu certitudinea lui Faust din actul III al părții a doua, care rămîne în mîna cu straietele frumoasei Elena, în timp ce aceasta dispăre în nori.

Căci, spune Hegel, „această examinare nu duce de parte ; tocmai fiindcă criteriul ei este tautologia și este indiferent față de conținut, el primește în el conținutul acesta, ca și pe cel opus“ (p. 240). Astăzi de pildă — așa cum ni se spune —, cu mijloacele logicii formale, s-a dovedit că argumentul lui Toma din Aquino „ex motu“ despre existența lui Dumnezeu, ca și cel despre nemurirea sufletului, sînt perfect *corecte*, date fiind premisele. Dar bineînțeles că sînt la fel de corecte și argumentele care dovedesc contrariul. Și tocmai aceasta ilustrează acum Hegel, cu un exemplu tulburător pentru omul modern : proprietatea.

Este oare o lege ca proprietatea să existe ? E ceva contradictoriu în ea luată ca atare, independent de orice context istoric ? Dar dacă nu e ceva contradictoriu, se poate spune că și non-proprietatea se contrazice tot atît de puțin. Sau, într-alt sens, se contrazice la fel de mult. Să luăm premisa non-proprietății, de pildă. Dacă un bun e necesar folosinței, atunci trebuie să revină cuiva ; și nu-i poate reveni în chip întîmplător, spune Hegel, ci trebuie să-i revină în forma sa de universalitate, adică pentru întreaga existență a celui care îl folosește. Dacă lucrul acesta e asigurat, nu cu proprietatea, ci prin comunitate de bunuri, atunci sau nu repartizezi egal și contrazici egalitatea indivizilor, pretinde Hegel, sau repartizarea e egală și e contrazisă satisfacerea nevoii. Dar premisa proprietății nu duce la o contradicție și mai mare ? Ceea ce posezi e un bun, iar bunul e ceva pentru toți, care totuși, prin posesiunea lui, e refuzat altora. Lucrul e contrazis în calitate lui de lucru, dacă e al *cuiva*. Era perfect logic să ai ceva, e perfect logic să nu ai nimic. Este ca în cazul nemuririi sufletului, verificată ca „exactă“ de mașinile noastre cibernetice.

Dar ce adevăruri sînt acestea pe care le validează doar exactitatea ? Poate, pe planul științelor formale — care nu sînt angajate în nici o substanță — desfășurările care nu se contrazic să se prefacă într-un fel de adevăruri ; dar în substanța societății, a vieții și chiar a gîndirii, asemenea adevăruri cu conținut indiferent țin, declară Hegel, de „insolența ce transformă arbitrarul în lege și eticul într-o ascultare față de acest arbitrar“ (p. 243). Legile au conținuturi, există diferențe în universal și există adevăruri anumite. Cine le dă ? Dar ele sînt. „Dacă întreb cum s-au constituit, am și trecut peste ele“ (p. 244).

Conștiința individuală este, atunci, la capătul încercărilor ei. Ce i se întîmplă acum este să înțeleagă că adevărul nu este în ea, ci că ea este în adevăr. Totul se va răsturna. Pînă acum omul eră în căutare de adevăr, acum s-ar putea spune că adevărul e în căutare de oameni, de conștiințe. Dacă vrei, omul pornise la vînătoare de universaluri și le adulmea rînd pe rînd : universalul conștiinței, al conștiinței de sine, al rațiunii. Acum universalul pornește la vînătoare de oameni.

Toată istoria e așa, toată viața e așa, după Hegel : mușcă din noi universalul, ne pasc adevărurile, așa cum ne pasc gîndurile. Ne crește cu grijă o substanță, de parcă am fi „realitatea ei efectivă și ființa ei — în fapt“, spune Hegel. Peste noi sînt realități mai vaste, suflări, duhuri, dihănii să spunem, care iau chipul blind al familiei, al cetății, al limbii, al credințelor, al culturii. Are Hegel dreptate ?

acasă, o înlănțuire de aventuri care să se păstreze doar dacă se îndură Homer de ele. Pe de altă parte ea nu este, în demersurile ei felurite, nici ca demonstrațiile sau socotelile matematice, sortite să dispară în clipa când ai ajuns la rezultat. Viața de conștiință e rezultat cu drum cu tot, spune Hegel. Orice începător știe că vorba sa cheie este una amețitoare : „aufheben“, care înseamnă a suprima, adică a suspenda, adică a păstra totuși.

Ca să înțelegi vorba lui Hegel, și cu ea tot ce se păstrează din prima jumătate a „Fenomenologiei spiritului“, trebuie să combați (adică să suprimi, să suspenzi și să păstrezi ca o biată naivitate cu aer de înțelepciune) o altă vorbă, de astă dată una a umanității : „Nu poți să-ți măninci prăjitura și s-o și ai“. Continuăm să acceptăm mari vorbe stupide ale omului și să admirăm mari gesturi stupide ale lui. Nu ne revoltăm îndeajuns, de pildă, împotriva tăierii nodului gordian de către Alexandru. Era o problemă, și una subtilă, acest nod gordian. Dar vine un flăcău, cu coroană pe cap și paloș în mână, și desființează pentru veacuri problema. E asta o ispravă ?

Toată problema este : cum să-ți măninci prăjitura și s-o și ai. Acesta e nodul gordian al omului și aci se înscriu, într-un sens, filozofia lui Hegel și filozofia pur și simplu. În definitiv filozofia nu vrea altceva decât această aparentă imposibilitate, să obțină unitatea fără să piardă diversitatea ; să ajungă la rezultat, cum spune Hegel, cu drum cu tot — în timp ce știința consimte să uite drumul, aproximația adevărului, istoria și rătăcirile, să uite petrecerea. Dar viața omului are ea alt sens decât cel al filozofiei ? Totul e cum să trăiești păstrînd ce ai consumat, păstrîndu-l în cultură, sau în substanța ta spirituală, sau în uitarea din care ești făcut și care e ceva la fel de viu ca amintirea ta. Dacă experiențele de viață pe care le faci sînt disparente, dacă nu poți mânca prăjitura și s-o și ai, viața nu merită să fie trăită.

Această înțelepciune păstrătoare, și de aceea activă, înțelege filozofia s-o opună înțelepciunii resemnate a nefilozofiei. În cazul întimplărilor conștiinței, omul a trebuit să părăsească rînd pe rînd conștiința simplă, conștiința de sine, acum rațiunea ; dar el știe că ele au fost bune, în

ÎNCHEIERE LA NEOBIȘNUTELE ÎNTÂMPLĂRI sau „Petrecerile lui Odisel“

Sub titlul „Neobișnutele întâmplări ale conștiinței în căutarea certitudinii“, am încercat să facem din *prima jumătate* a cărții lui Hegel, „Fenomenologia spiritului“, ceea ce este în fond : o petrecere a omului — în toate sensurile cuvîntului nostru, inclusiv sau mai ales cel de „grele petreceri“. Omul ca ins, cu conștiința sa *individuală*, a petrecut într-adevăr în toate felurile, de-a lungul a cincisprezece capitole (ba chiar a dansat dialectic, dar fără voia sa, ca într-o noapte walpurgică) : s-a defășurat și lămurit cu simțurile, s-a pus la încercare cu mintea, a intrat în sinea sa și s-a zbuciumat, trecînd prin peripeții neobișnuite, a ieșit apoi din sinea sa și s-a apucat să petreacă totul prin rațiune — cînd spre a cunoaște, cînd spre a făptui, cînd spre a cunoaște iarăși.

Și la ce a ajuns, după ce crezuse tot timpul că pune mîna pe cite o certitudine sau un adevăr, și se vedea izgonit din ele ? A ajuns la constatarea că, rămînînd o conștiință individuală, el nu este decît un fel de agent de circulație al adevărurilor, cu toată superba sa rațiune : spune doar „asta e bun, asta nu este“. Trebuie să ia deci totul de la început, de astă dată nu ca o simplă conștiință individuală.

În clipa cînd ești gata să spui că nu s-a ales nimic din toată petrecerea aceasta atît de bine legată și desfășurată, vine Hegel să declare : se păstrează tot. Viața de conștiință nu e ca petrecerile lui Odisel înainte de a ajunge

ceasul lor, că sînt undeva bune în sine și că fără ele — adică fără senzație, percepție și cunoaștere intelectuală, fără afirmările, nădejile și deznădejile conștiinței de sine, fără cunoașterea și nebunia, activă sau creatoare, a rațiunii — nu încap viață spirituală, nu poate fi certitudine, nici adevăr. El a gustat din ele, le-a consumat, dar vrea să le regăsească.

Și le regăsește, dar în spirit, spune Hegel. Le regăsește în cuprinsul a ceea ce e mai adînc în noi decît noi înșine, cu vorba aceea renumită. Dar există oare în noi — deci cu noi cu tot, cu conștiința noastră individuală — lucruri, realități, cuprinsuri mai vaste decît conștiința individuală? Putem să vorbim despre ele, să le descriem și să facem din ele substanța intimă a conștiinței individuale?

În termeni pretențioși, dar undeva și simpli, Hegel și poate filozofia însăși îți cer să crezi că nu există numai indivizi și nu există numai legi generale sau universaluri abstracte, ci există și universaluri concrete. Ce sînt acestea, ce vor să fie, o putem spune invocînd iarăși o vorbă celebră a umanității. Spinoza spunea cîndva, poate cu prea mult bun-simț: „cîinele latră, dar conceptul de cîine nu latră”. Ei bine, Hegel susține nu numai că există conceptul de cîine, dar și că latră.

Aci trebuie prudență celui ce filozofează, spre a nu face din exercițiul filozofiei o perversiune a gîndului sau un paradox. Tot ce se cere este să nu faci idealism obiectiv, să nu crezi că, sub numele de esențe ori entități, universalul concret există undeva, ca spirit sau ca Ideile platoniciene rău înțelese. Dar că universalul concret are sens în anumite limite, o arată tot ce filozofează bine, rîul, ramul, în timp ce nici neopozitivismul, nici pragmatismul, nici existențialismul, nici chiar structuralismul nu știu sau nu știu totul despre universalul concret, pierzînd tensiunea dintre el și individual cînd îl invocă, sau punînd-o parțial.

Dacă te gîndești mai bine, vezi că filozofia n-a făcut decît să caute ce va întreprinde Hegel acum, anume să descrie și să pună ordine în universalurile concrete. Acestea reprezintă obiectul și realul ei. Și Platon cu Ideile, și Aristotel cu formele substanțiale, și Kant cu transcendentalul, au încercat descrierea, în timp ce Husserl

cu fenomenologia s-a pierdut în jungla universalurilor concrete descrise. Dacă n-au reușit, nu e pentru că nu aveau obiect, s-a putut spune, ci pentru că se angajau doar „idealist“ în cercetarea obiectului.

Dar problema de aci este dacă Hegel are sau nu dreptul să salveze, în a doua parte a cărții, ceea ce compromisese în partea întâi. El ar răspunde simplu că așa face viața, salvează ce se compromite. Dar demersurile conștiinței nu erau compromise decît pe jumătate, căci se dădeau drept demersuri ale conștiinței individuale, cînd în fapt erau împlintate în universalul concret al comunităților mai înguste ori mai vaste. Omul e sub spirit, spune Hegel ; și se poate spune, mai simplu și mai puțin riscat, că e sub suflarea unei comunități, a unei limbi, a unei culturi și pînă la urmă a rațiunii sale de om. Aceste suflări vor apărea limpede, rînd pe rînd și desfășurate după rigoarea istoriei, în partea a doua a cărții lui Hegel. E bietul om sub suflări, sub dihanii.

Numai că ceea ce întrista pe cronicarul nostru îl bucură pe Hegel și trebuie să bucure pe om, căci îl păstrează, îl mîntuie. Hegel nici nu știa ce alte suflări aveau să poarte mai departe omul, în căutarea certitudinii. El îl trecea și petrecea pe om prin toate suflările cunoscute ale istoriei, de la familie și cetate pînă la suflarea absolută de dincolo de religii, dar nu bănuia că suflarea aceasta absolută avea să ia un chip omenesc-neomenesc, chipul rațiunii matematice, și că dihania matematică era sortită să insufle omului neobișnuite petreceri.

De aceea cartea lui Hegel poate fi oprită la jumătate. Acolo ea se deschide pentru o a doua parte, la care scriem încă. E ca și cum petrecerile adevărate ale lui Odiseu ar începe abia după ce s-a sfîrșit povestea, adică după ce eroul s-a întors acasă.

A DOUA INTERPRETARE

Lata 1800

torii

ri

ne ierb

stiu tot

devaluit

nindu-i

ei, p

ce ur

limpe

fantez

cu sen

ale flo

Am

Hegel

mai de

aceler

intiu

pozi

part

sons

prim

part

zont

Hegel

flori

Povestea omului ca toți oamenii

CUVÎNT ÎNAINTE

Iată, în cele ce urmează, încercarea de-a istorisi o carte de filozofie, „Fenomenologia spiritului“ de Hegel, ca și cum ar fi un basm. Să ne ierte preoții filozofiei, specialiștii aceia care știu totul despre Hegel, că am întreprins să dezvăluim ceva din secretul acestei cărți, punându-i gândurile în cuvinte obișnuite. Pentru ei, păstrăm o a doua versiune a interpretării, ce urmează verset cu verset cartea și deosebește limpede între ce este al lui Hegel și ce e doar fantezie a povestitorului. Aci am vorbit liber și cu sentimentul că repovestim cele 1001 nopți ale filozofiei.

Am căutat să povestim limpede gândul lui Hegel. Nu e întotdeauna limpede ? Dar mergeți mai departe. Aci nu se întâmplă ca în științele acelea unde nu poți face al doilea pas decât dacă întâiul e sigur. Cu Hegel totul este ca în viață : poți trișa. N-ai înțeles bine, ai mers mai departe — și pe urmă înțelegi. Lucrul n-a avut sens, ai trecut la altceva, dar acesta ți-a lămurit primul lucru. Întregul e mai adevărat decât partea, mișcarea decât starea, adâncimea orizontului decât siguranța locului. Cititor al lui Hegel, învață necinstea, deprinde „viclenia rațiunii“, după vorbele lui chiar ; falsul e o față

a adevăratului și ce pare sofistic poate fi logic. Acum nu o crezi, dar fii puțin necinstit, cum ești adesea cu viața. Ca și ea, Hegel îți cere o singură supunere, care te va readuce la rigoare: întoarcerea asupra-ți.

În ea însăși povestea e simplă. E povestea omului și a celor trei istorii în care e prins: istoria lui ca ins, ca membru al unei comunități, ca pătaș al unei culturi. Dacă primele trei capitole îți par străine și stranii — deși Hegel vrea să redea acolo perplexitățile omului de rînd, — vei simți bine că este vorba de conștiința obișnuită, în capitolele ce urmează, unde, ieșit din mările calde ale vieții, se ridică spre afirmare omul de totdeauna. De aci încolo îl vei vedea umăr la umăr cu omul istoriei și vei urmări cu uimire cum, sub titlul de „conștiință de sine“ și „rațiune“, Hegel desfășoară omul antic, cel medieval, omul Renașterii și cel din preajma sa, odată cu mișcările lăuntrice ale omului în genere. Iar după ce vei ieși din galeria portretelor tale în istorie, Hegel te va readuce în istorie, acum în cea mare a *popoarelor*, odată cu „spiritul“, spre a te trimite pînă la libertatea, teroarea și ipocrizia ceasului tău, care într-altă versiune erau și în ceasul său. Pentru o ultimă dată se va cufunda apoi mai adînc în istorie, sub semnul *culturilor* și religiilor, de unde vei ieși în fine ca un răspuns viu la întrebarea: ce este omul, Doamne, ca să te gîndești la el? Atunci vei fi gata să te întrebi, cu Hegel și toată cultura noastră: ce este Domnul, omule, ca să te gîndești la el? Aceasta este povestea pe care-o veți citi — sau poate nu o veți citi, uitînd o dată mai mult cine sînteți.

CONȘTIINȚĂ

Capitolul I

POVESTEA SENZAȚIEI

A fost odată un om ca toți oamenii, unul tânăr, care simțea din plin, gîndea nu mai mult decît trebuie, ca toți tinerii, și se bucura de viață. Mai ales simțirea sa îi trezea satisfacții, căci vedea cum prin ea poate cunoaște de-a dreptul lumea, în lung și lat, în toată bogăția și adevărul ei. De aceea și avea multă încredere în simțirea sa.

Într-o zi i s-a întîmplat — nu un lucru extraordinar, departe de asta, ci unul care se poate întîmpla oricui : să simtă vidul vieții. Vezi, stai așa și-ți spui cu voce tare numele : și el sună gol. Sau te uiți la colțul tău de lume și-l vezi cum este, o casă între case ; ai putea sta într-o alta, ai vrea să stai și aici și acolo, ești nicăieri, și tu însuși ești nimeni. Nu e mare lucru în gîndul acesta, firește, dar cîteodată devine apăsător. Îți face spectrală lumea. Ce îți se poate întîmpla mai curios decît să vezi dintr-o dată scheletul în oameni, cum spunea nu știu cine că vede în iubita sa ? adică să nu vezi un om, ci să vezi un spectru, pe cineva ? să nu vezi un lucru, să vezi ceva ? Chiar atunci cînd îți se pare că ai o experiență mai plină, sau poate tocmai atunci, vidul vieții stă gata să-ți apară mai izbitor. (E ca în poemul acela al lui Rimbaud, surprinzător de potrivit intitulat „Sensation“, unde vezi la început expresia unei plinătăți — un tânăr, mergînd fără țintă, printre lanuri, *heureux comme avec une femme* — și te lași purtat ca de o senzație bună, pentru ca dintr-o dată să-i simți vidul, jocul de spectre, cu tinerețe în general, cu nicăieri, cu fe-

minitate în general, și să realizezi cum „cineva“ este fericit alături de „ceva“, în anonimatul vieții.) Oamenii trăiesc liniștiți și siguri, în bogăția aparentă a vieții lor. Cîteodată ei văd că nu e bogăție. Dar ce vreți să faceți ?

A fost odată un om ca toți oamenii, unul tînăr, care a făcut altceva : a pornit în urmărirea vidului vieții... Nu știa bine unde avea să ajungă, peste cîte mări și țări avea să călătorească, prin cîte stări și întruchipări avea să treacă. Noi, cei care povestim, știm toate acestea, dar nu putem nici noi spune lucrurile decît cum s-au desfășurat.

Cînd a resimțit vidul, tînărul nu s-a speriat prea tare, căci era un om întreg la minte. S-a gîndit că-și dă prea multă importanță lui și impresiilor lui ; că în fond *lucrurile* importă, nu el, și că, spre a reintra în ordine, n-avea decît să se întoarcă spre lucruri, spre ceea ce există aci și acum. Va fi știind și lumea ceva de cînd tot spune vorba aceasta : *hic et nunc*. S-a aplecat atunci asupra senzației pe care o avea *acum* și a văzut că era bună și plină. Undeva pe o pagină a sufletului a notat : acum e noapte și am o senzație bună.

A doua zi, cînd a regăsit însemnarea, nu mai era noapte, firește, dar exista și acum ceva, el spunea mai departe „acum“, iar acest acum aluneca peste viața sa, păstrîndu-se intact și păstrînd totodată ceva din clipele trecute. Cum asta ? Să fie „acum“ o simplă vorbă generală, ca tot ce e vorbire ? Dar atunci însemna că vorbirea e mai ade-vărată și mai tare ; că senzațiile poartă în ele generalitatea pe care o exprimă vorbirea. Și la fel aluneca „aci“ peste lucruri, peste arbori și case, văi și dealuri. Te miști și spui despre toate, rînd pe rînd, că sînt „aci“. Acum și aci devin un fel de salut pe care-l faci lucrurilor, în trecerea ta prin lume, sau în frecerea lumii prin fața ta. Iar lucrurile trec și salutul rămîne.

Ajuns aci, tînărul înțelegea că nu începuse bine. Sfir-sise prea ușor cu sine în favoarea lucrurilor. În definitiv „acum“ și „aci“, ca și afirmația de „asta“, sînt ale cuiva. O *persoană* e cea care spune că acum e ziuă, că pomul e aci sau că lucrul acesta este acesta. Certitudinea sensibilă privește deci un eu. — Dar care eu ? Cel care vede un pom, sau cel care vede o casă ? Pe amîndoi. Adică pe nici

unul. Adică pe toți. Cînd spun „acest lucru de aci“ îl pot spune despre toate, după cum cînd spun „acest eu individual“ îl pot spune despre oricine. Și nu numai cînd spun, ci cînd *simt* așa, că am ceva individual în față, am de fapt o generalitate.

Aceasta îl supăra în fond pe tînăr : că lucrurile nu erau ele însele, ci orice altceva. Lucrurile astea, pe care le simți atît de viu, sînt un caz particular, un de exemplu ; și tu ești un caz particular, un de exemplu (cel ce stă aci, de exemplu ; cel care spune și simte asta). Vrei ceva anumit și crezi că senzația ți-l dă, dar te trezești că ea îți aduce o lume întregă, o generalitate. Fără să ții listă, ca Don Juan, simți de la început că experiența ta nu e decît una din 1003. Și tu ești unul din 1003.

Iarăși luase prost lucrurile, așadar. Nu putea spune chiar că sentimentul acesta de vid era al unui „gol“. Ceva era în viața sa ; dar era doar ceva, după cum el era doar cineva. Ciudățenia ce i se întîmpla era că el, om al senzațiilor, risca să vorbească de deșertăciune și să plutească în asemenea abstracțiuni. — Dar asta s-o spună și s-o simtă cine vrea, el avea certitudinea sa sensibilă. Iar dacă o avea, însemna că putea să dea socoteală de ea. N-avea rost, probabil, să pună toată greutatea nici pe lucruri, nici pe persoane, de vreme ce și unele și altele sînt repetabile și devin fantomatice ; așa cum n-are rost, cînd faci un drum, să numeri pașii, căci drumul ca întreg, senzația mersului contează. Se hotărî deci să se întoarcă la certitudinea sa sensibilă și s-o privească așa cum era, *ca un întreg*.

Ce îi dăduse sentimentul de vid era faptul că este cu adevărat ceva fantomatic în felul cum trec pe dinaintea noastră ceasurile și locurile, stările și lucrurile. Nu le poți reține pe ele, dar reții savoarea lor, prezența. Iar prezența e o statornică *absență*, căci e plină de toate absențele, de tot ce ți-a fost prezent altădată și te-a învățat să guști prezența ; plină pînă și de absența lucrului ce ți-e prezent o clipă încă ! E și acesta un fel de-a vedea lucrurile, mai mult prin *nu* decît prin *da*. Dar nu poate fi și felul senzației, care tocmai asta spune : da peste tot, da la orice și de-a

dreptul. Și ce adânc te cufunzi cu câte o senzație, ce învăluitoare e certitudinea ei. E de ajuns să-ți arăți și să arăți altora certitudinea aceasta; ca să nu te mai îndoiești de pozitivul ei. — Sau ca să te îndoiești? Căci iată, de îndată ce-ți vădești certitudinea, negativul reapare. Îți arăți casa și spui celuilalt, sau îți spui singur: *nu e casa din dreapta*, unde ai privit întâi, nici cea din fund, ci aceea de acolo. Ai spus doi de nu ca să spui un da. Sau să presupunem că ai o certitudine sensibilă *acum*, că trăiești acum o clipă bună. În momentul chiar în care vrei să arăți cum e *acum*, acest *acum* a și trecut; dar atunci *negi* prezentul ca să te întorci la trecut și pe urmă cu trecut cu tot te întorci la prezent.

Spusese mai sus că prezența e plină de absențe; dar asta sună paradoxal și puțin ridicol. Nu: orice prezență e plină de *refuzuri*, orice senzație și certitudine sensibilă e un fel de „lăsați-mă în pace voi, alte senzații și solici-tări, o vreau doar pe aceasta, mi se impune, dintre voi toate, aceasta“. Refuzi în dreapta, refuzi în stînga și ai obținut. Ceea ce obții cu senzația ta este plin de refuzuri, într-atît de încărcat de ele, cînd stai puțin să te gîndești, încît lucrurile încep să nu mai fie ce sînt, ca o statuie care-ți redevine piatră dacă nu-i mai vezi frumusețea, sau ca o iubită părăsită ce redevine o ființă umană ca și celelalte. Oamenii fac neîncetat experiența asta, dar o uită. Ei nu-și analizează senzațiile, cum s-a apucat s-o facă tînărul acesta ca toți oamenii. Și o clipă ar fi fost și el pe punctul să revină la înțelepciunea comună și la viața practică, dacă nu i-ar fi venit în minte lucrul acesta extra-ordinar; că în viața practică însăși el nu face altceva decît să refuze lumea reală și să trăiască printre „entități“.

Ce facem cînd mîncăm ori bem și de ce misterele acelea antice de la Eleusis vorbeau de taina mîncatului și băutului? Refuzăm lucrurile drept ce sînt și le tratăm ca generalități. Anticii mînceau pe Ceres și beau pe Bacchus; pentru noi, roadele sînt generalități încă. Un măr nu ți-e un măr, ci o substanță hrănitoare. Noi nu *credem* în lucrurile lumii acesteia, de vreme ce le nimicim și le con-

sumăm. Spui că ele îți sînt adevărate, dar te dezminți și le dezminți la fiecare pas. Și la fel le dezminți, fără știe, animalul, consumîndu-le; la fel le dezminți sta-tornic și solemn firea. Totul vine să respingă siguranța noastră în realitatea lucrurilor individuale și să lase în locul lor cenușa generalității. Nimic nu este ce este, toate sînt fantomatice, spectrale. Ce pustiu vine să se întindă, din inima omului, peste multrăbdătoarea lume ?

Capitolul II

POVESTEA PERCEPȚIEI

Hotărît, omul acesta tînăr nu începuse bine cu senzația. În definitiv, tocmai senzația era cea care îi trezise sentimentul de vid; nu avea deci rost să încerce a umple vidul tot cu senzații. Senzațiile sînt stări de suflet, iar stările alunecă ușor spre generalitate (ca la adolescentul lui Rimbaud). Poate că senzațiile exprimă simpla adolescență a sufletului, ceasul cînd, ca în orice adolescență, nimic nu te fixează, cînd ești disponibil pentru orice și cînd lucrurile nu sînt pentru tine lucruri, ci visuri. Dar să n-avem în noi decît senzațiile acestea simplificatoare ?

Putem aluneca peste lume, ea nu e pustie. Celui ce pornise în urmărirea vidului, lucrurile veneau să i-l umple la loc; și atunci nu senzațiile, care-l duceau la simple stări de suflet, ci percepții îi trebuiau, acele percepții care îi dădeau lucruri determinate, precise. Tînărul înțelegea acum că e nevoie să se maturizeze și că maturizarea începe — cum îi spusese cineva — prin „supunerea la obiect“,